

LİSANSÜSTÜ ÖĞRENCİLERİ VE TEZ YÖNETİCİLERİ

Derleyen. Prof. Dr. H. İlhan TUTALAR

Doktora programının makul bir sürede tamamlanabilmesinde gerek öğrencinin gerekse tez danışmanının sorumluluğu bulunmaktadır. Örneklerinden ve yaşanan tecrübelerden yararlanılarak hazırlanan bu derleme kitapçığın amacı, doktora eğitimi süresince karşılaşılabilecek sorunları göz önüne sermek ve bu süreci daha mükemmel bir hale getirebilmek için birtakım önerilerde bulunmaktadır. Burada yapılan öneriler, Amerikan sistemi göz önüne alınarak yapılmıştır.

Ancak, bu öneriler hazırlanırken diğer ülkelerdeki eğitim sistemlerinin de vazgeçilmezleri olan üniversitelerin bu amaca yönelik çeşitli araştırma enstitülerinin zaman zaman yayımladıkları konu ile ilgili görüşleri çok yararlı olmuştur.

1. GİRİŞ

Doktora öğrencisi ile tez danışmanı arasında oldukça ilginç bir ilişki vardır. Tezin başlangıcında birisi usta diğeri çırak olan bu ikili, çalışmanın sonunda meslektaş olur. Mutlu bir evlilik için eşlerin uyumu ne kadar gerekliyse, tez yöneticisi ile öğrenci arasındaki uyum da aynı derecede önemlidir. Bu nedenle öğrencinin uygun tez danışmanı ile çalışması; arzu edilen, ancak başarılması oldukça zor bir iştir. Öğrencilerin, tez danışmanı seçiminde göz önüne alması gereken noktalar Tablo 1’de verilmiştir. Öğrenciler, bu veya buna benzer bir tablo yaparak öğretim üyelerine sorular sormalı ve seçimlerini alacakları yanıtlara göre yapmalıdırlar.

Nitelikli bir tezin ortaya çıkmasında öğrencinin çalışkan ve nitelikli olmasının yanı sıra, öğretim üyesinin iyi bir **mentor** olmasının da rolü büyüktür. Mentorun başlıca nitelikleri şunlardır:

- tecrübesini öğrencisiyle paylaşmaya hazır bir danışman,
- öğrencisine moral aşılayarak destekleyen bir psikolog,
- öğrencisinin kişisel performansını değerlendiren bir öğretmen,
- öğrencisini çırak gibi yetiştiren bir usta,
- öğrencisinin her zaman başvurabileceği bir bilgi kaynağı ve yönlendirici,
- akademik kişiliğiyle bir model.

Buradan anlaşılacağı gibi mentorluk, tez danışmanlığının (advisor) veya tez yöneticiliğinin (supervisor) çok ötesinde bir kavramdır ve lisansüstü eğitimin can noktasıdır. Mentor, mitolojideki Odyssea destanının kahramanı Odysseus’un yakın dostudur. Odysseus, Troya seferine çıkmadan önce evini ve ailesini ona emanet eder. Mentor da onun çıkarlarını korumaya çalışır ancak başaramaz. Telemakhos, Odysseus’un Penelope’dan olan biricik oğludur ve Odysseus Troya seferine çıkarken daha kundakta bir bebektir. Tanrıça Athena, Telemakhos’a kılavuzluk etmek veya Odysseus’un rakiplerine karşı haklarını savunmak için Mentor kılığına girer. Bu nedenle Mentor bir özel isim olmaktan çıkmış ve yol gösterici, kılavuz, rehber anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

İyi bir tez yönetiminde iki nokta önem taşır. Bunlardan birincisi ve önemli olanı, tez danışmanının sürekli yönlendirici fikirler vererek öğrenciye şevk verme kabiliyetiyle ilgilidir. Ancak, bu özellikler öğretim üyesinin kişiliğiyle ilgili olduğundan, bu konuda yol gösterici öneriler ileri sürmek imkansızdır. İkincisi ise, doktora eğitimi için birtakım kilometre taşlarını belirleyerek öğrencinin bunları belirli sürelerde tamamlamasını sağlayacak önlemlerin alınmasıdır. Bu kitapçıkta, genellikle bu ikinci nokta üzerinde durularak, doktora eğitiminde sürekli ve tatminkâr bir gelişmenin sağlanabilmesi için yapılması gereken işler tartışılacaktır.

Doktora eğitiminin makul bir sürede başarıyla tamamlanabilmesi için tüm çalışmaların bir plan çerçevesinde yapılması gereklidir. Bu plan, öğrencinin lisansüstü eğitimi sırasında işlerin kötüye gitmesi durumunda, uyarı sinyallerini öğrenci ve tez yöneticisine zamanında verecektir.

Tablo 1. Tez danışmanı seçiminde dikkat edilmesi gereken noktalar

1. Öğretim üyesinin size ayıracak zamanı var mı?
° Evet ° Hayır
2. Öğretim üyesinin kişiliği ve akademik özellikleri size uygun mu?
° Evet ° Hayır
3. Öğretim üyesinin sürdürmekte olduğu projeler çalışmak istediğiniz konu ile ilgili mi?
° Evet ° Hayır
4. Öğretim üyesinin sizden önceki doktora öğrencileri programı makul bir sürede bitirmişler mi?
° Evet ° Hayır
5. Çalışacağınız proje ile ilgili mali destek nereden sağlanacak?
° Evet ° Hayır
6. Öğretim üyesi size gerekli yer ve laboratuvar imkanı sağlayacak mı?
° Evet ° Hayır
7. Öğretim üyesinin iletişimi açık, kesin ve etkili mi?
° Evet ° Hayır
8. Öğretim üyesinin konuyla ilgili yazılmış makaleleri var mı? Bunlar size faydalı olacak mı?
° Evet ° Hayır
9. Öğretim üyesi, yapmış olduğu araştırma ve yayınlarla, üniversite ve bölüm içinde saygın bir yere sahip mi?
° Evet ° Hayır
10. Öğretim üyesi, doktora eğitimi süresince uzun veya kısa süreli olarak üniversiteden ayrılacak mı?
° Evet ° Hayır

2. DOKTORA EĞİTİMİNİN PLANLANMASI

Doktora eğitiminin belirli sürelerinde hangi aşamalara gelinmesi gerektiğinin yazılı bir doküman içinde belirtilmesi, iyi bir tez yönetimi için atılması gereken bir adımdır. Öğrenciler ne kadar sürede hangi aşamalara gelmeleri gerektiğini bileceklerinden, zamanlarını ve çalışmalarını buna göre planlayacaklardır. Böyle bir çerçeve planının hazırlanmasındaki başlıca amaçlar şunlardır:

- Öğrencileri çalışma takvimi hazırlamaya yöneltmek,
- Öğrencilere iyi çalışma alışkanlığı kazandırmak,
- Öğrencilerin gösterdiği gelişmenin objektif olarak değerlendirildiğini göstermek.

Daha ileriye gitmeden önce doktora eğitiminin uzamasını veya öğrencinin programla ilişkisinin kesilmesine neden olan başlıca faktörler üzerinde kısaca durmakta yarar vardır. Doktora eğitimi süresince hemen hemen her şey öğrencinin tahmininden daha fazla zaman alır. Bu nedenle zaman, şüphesiz en büyük düşmandır. Öğrenciler, eğer doktora eğitimlerini makul bir sürede tamamlamak istiyorlarsa, tez yöneticileriyle bir araya gelerek zamanlarını dikkatlice planlamak zorundadır. Doktora programına yeni başlayan bir öğrenci, her şeyin önceden planlanmasını pek gerekli görmeyebilir. Ancak bu durumda, tezi geç bitirmenin genel nedenlerinden biri kendiliğinden oluşur ki bu, araştırmaya başlamada geç kalınmasıdır.

Doktora eğitimini tamamlamadaki gecikmenin ikinci nedeni, öğrenci ve/veya öğretim üyesinin elde edilen sonuçları beğenmeyip sürekli olarak daha iyi sonuç elde etmeye çalışmalarıdır. Bu durumda sonuca ulaşmak güçleşir. Bilindiği gibi dilimizde “*mükemmel iynin düşmanıdır*” şeklinde bir atasözü de bulunmaktadır. Mükemmeliyetçilik bir meziyettir, ancak öğrencinin o ana kadar yapmış olduğu çalışmaları yazılı bir rapor haline getirerek danışmanı ile sık sık tartışması, sonuçların geliştirilmesine gerek olup olmadığını, ne kadar ek iş yapılması gerektiğini ve yapılacak çalışmaların geriye kalan zaman içinde belirtilmesinin mantıklı olup olmadığını ortaya çıkaracaktır.

Üçüncü neden ise araştırmanın genel amacından uzaklaşmaktır. Örneğin, bilgisayarlara aşırı düşkün olan bazı öğrenciler, kolaylıkla esas konudan uzaklaşıp zamanlarının çoğunu bilgisayar başında gereksiz işlemler yaparak geçirir. Öğrenciler bu tip tuzaklara çok kolaylıkla düşebildikleri için tez danışmanlarına bu konuda büyük görev düşmektedir.

Doktora programı üç aşamalı olarak değerlendirmek olasıdır. Bunlar başlangıç, araştırma, ve tez yazma aşamalarıdır. Her bir aşama ile ilgili görüşler aşağıda belirtilmiştir.

2.1 Başlangıç Aşaması

Bu aşama, doktora eğitimi için gerekli formal eğitimin alındığı yaklaşık iki yıllık bir süreyi kapsar. Bu süre içinde ders yükünün tamamlanması ve yeterlik sınav(lar)ının alınması gerekir. Ancak ilk iki yıllık süre, sadece bu faaliyetler için harcanmalı, tez konusu ile ilgili literatür araştırması bu süre içinde bitirilmelidir. Bu zaman dilimi içinde tez yöneticilerinin öğrencilere aşılmaları gereken noktalar şunlardır:

- Doktora eğitiminin makul bir süre içerisinde tamamlanabilmesi için zamanın verimli kullanılması ve çok sıkı bir çalışma düzeninin uygulanması gerektiği,
- Yapılan çalışmalarla ilgili kayıtların sistematik olarak tutulmasının önemi.

Öğrenci, ilk iki yılın sonunda araştırmanın niteliği ve amacı hakkında kesin bilgi sahibi olmalı, yapılacak iş için gerekli bilgi birikimini elde edebilmeli ve yaptığı çalışmalarla ilgili yazılı kayıtlara sahip olmalıdır.

Doktora eğitiminin bu aşamasının planlı bir şekilde yürütülmesi çok önemlidir. Bu süre içinde öğrenci ile tez yöneticisinin düzenli olarak bir araya gelerek yapılacak çalışma ile ilgili problemleri tartışması, fikirleri olgunlaştırması ve aralarında açık ve samimi bir diyalog oluşturması gereklidir.

Tecrübeli bir tez danışmanı, ilk iki yılın sonunda öğrencinin derslerdeki başarısını ve tez çalışması ile ilgili yazılı raporlarını değerlendirerek öğrencinin doktora programını tamamlayabilecek kapasitede olup olmadığı hakkında karar verebilmelidir. Bu nedenle, çok dikkatli ve objektif davranılmasında yarar vardır. Burada gösterilecek en ufak bir zayıflık, ileri aşamalarda öğrencinin çok sıkıntı çekmesine neden olacaktır.

Başlangıç aşaması, yeterlik sınavının alınmasıyla son bulur.

2.2 Araştırma Aşaması

Öğrenci, bu aşamada yapacağı araştırmanın ana gövdesini oluşturacak sonuçları elde eder. Araştırma aşaması sırasında öğrencinin ne kadar sürede nerelere gelmesi gerektiğini belirtecek kilometre taşlarının tanımlanması idealdir. Ancak, burada unutulmaması gereken nokta, yapılan araştırmanın orijinal olduğu ve her şeyin planlandığı gibi gitmeme olasılığının yüksek olduğudur. Yeni ve bilinmeyen şeylerin araştırılmasında önceden tahmin edilemeyen ek çalışmaların ortaya çıkabileceği normal karşılanmalıdır.

Araştırma aşamasında dikkat edilmesi gereken başlıca üç nokta bulunur. Bunların birincisi, öğrenci ile tez yöneticisinin yapılacak araştırma ile ilgili olarak kendilerine kritik bir yol çizmeleri ve düzenli olarak (en geç iki haftada bir) bir araya gelerek bu kritik yolu gözden geçirmeleridir. Gerek duyulursa tez konusunda birtakım değişiklikler yapılmalıdır.

Verilerin sistematik bir şekilde tutulması şüphesiz herkesin üzerinde anlaşıldığı bir konudur ve sayısız yararları vardır. Verilerin sistemli tutulmadığı durumlarda öğrencinin tez yazma aşamasında birçok zorluklarla karşılaşılması kaçınılmazdır.

Üçüncü nokta ise öğrencinin yapmış olduğu çalışmaları seminer vererek geniş bir kesime anlatmasıdır.

Şu ana kadar yazılanlar, çalışmanın öğrenci ile danışman arasında geçtiği varsayımına dayanmaktadır. Ancak, özellikle interdisipliner alanlardaki araştırmalar, takım çalışması şeklinde yapılmakta ve bu durum farklı problemleri birlikte getirmektedir. Böyle bir takımın içinde, genellikle birden fazla sayıda bulunan öğretim üyeleri, yapılan çalışmanın verimli bir şekilde yürütülerek zamanında tamamlanmasını sağlarlar. Buradaki problem, projenin bütünü için birtakım kilometre taşlarını belirlemekten çok, takım içindeki her bir öğrenci tarafından yapılması gereken çalışmaları ayrı ayrı tanımlayarak öğrencilerin sorumluluk alanlarını belirlemektir. Ancak buradaki en büyük risk, *ağaçları tek tek incelerken ormanı görmemektir*. Bu nedenle, öğrencilerin kendi yapmaları gereken çalışmaların yanı sıra, projenin tümü hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Grubun bu amaçla sık sık bir araya gelerek, projedeki öğrencilerin yapmış oldukları işleri ve karşılaştıkları zorlukları tüm proje elemanlarına anlatmaları gerekir.

2.3 Tez Yazma Aşaması

Tez yazımı, araştırmanın diğer aşamalarında da olduğu gibi, tahmin edilenden daha fazla bir zaman gerektirir. Bu nedenle, tez yazımı için araştırmanın bitmesini beklememek gerekir. Araştırmanın çeşitli kısımları tamamlandığında, öğrenci o kısım ile ilgili taslağı hemen hazırlarsa, bu durum kendisine tez yazımı aşamasında büyük kolaylık sağlar.

Tez yazımı, öğrencinin hayatta karşılaştığı ilk gerçek akademik yazımdır. Bu nedenle, tez yöneticisi öğrenciyle bir araya gelerek tezin ne şekilde yazılacağını detaylı olarak tartışmalıdır. Ayrıca, öğrencinin üniversite tarafından kabul edilmiş tez yazım kurallarını öğrenmesi gerekir.

Öğrenci, tez yazımına başlamadan önce yaptığı çalışmalarıyla ilgili bir soru listesi hazırlamalı ve tez yazımı sırasında bu sorulara açık ve net yanıtlar vermelidir. Örneğin, yapılan çalışma hangi soruları cevaplandırmış, hangilerini cevaplandıramamış veya cevaplandırılması gereken yeni soruları ortaya çıkarmıştır? Yapılan çalışmanın daha önce başkaları tarafından yapılan çalışmalarla ilintisi nedir?

Çalışmanın son aşamasına gelinceye kadar öğrencinin elinde hatırı sayılır sayıda makale fotokopileri bulunur. Öğrencinin, yapılan çalışma ile literatürde daha önce yapılmış çalışmalar arasındaki ilişkiyi iyi kurabilmesi için bazı makaleleri yeniden okumasında yarar vardır.

Tez yazımı aşamasında üzerinde durulması gereken iki önemli nokta vardır. Bunlardan birincisi, tezin gerekenden uzun yazılmamasıdır. Yazılan tez, öğrencinin araştırmanın esasını anladığını göstermeli, kullanılan yöntemler açıkça belirtilmeli, sonuçlar sunulmalı ve bulgular tartışılmalıdır. Jürinin kolayca eleştirebileceği gereksiz laf kalabalığından kaçınılmalıdır.

Diğer bir konu, tezin açık bir dille yazılmasıdır. Tezin açık bir dille yazıldığı durumda öğrenci zorlandığı noktalarla karşılaştığında, bunun kendisinin o konuyu tam olarak kavramadığı için ortaya çıktığını anlayacak ve çalışmalarını ona göre ayarlayacaktır. Ancak gelişigüzel yazılmış olan bir tezde öğrenci neyi bilip neyi bilmediğinin genellikle farkında bile değildir.

3. SONUÇ

Plan ve programsız yapılan ve iyi yönetilmeyen doktora çalışmasının tamamlanabilmesi çok uzun bir süre alır. Bu kitapçıkta, doktora programının makul bir sürede bitirilmesi için dikkat edilecek noktalara kısaca değinilmiştir. Doktora öğrencilerinin eğitimleri süresince yapması ve yapmaması gereken işler Tablo 2’de, çalışmalarını zamanında tamamlayabilmeleri için yapmaları gereken konular ise Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 2. Doktora eğitimi sırasında öğrencilerin yapması / yapmaması gereken işler

1. Danışmanınızı, sizin için bir çalışma takvimi hazırlamasına ikna edin ve yapılan programa sadık kalmaya özen gösterin.
2. Danışmanınız veya başka bir öğretim üyesinin çalışmalarınızla ilgili olarak yaptığı kritiği şahsınıza yapılmış tenkit olarak algılamayın.
3. Danışmanınız ile yapacağınız toplantılara hazırlıklı gidin.
4. Sorularınızın tümünün danışmanınız tarafından cevaplandırılmasını beklemeyin.
5. Bölüm içi politikalarla uğraşmayın. Amacınızın biran önce doktora derecesini elde etmek olduğunu unutmayın.

Tablo 3. Doktora eğitiminin uzamaması için öğrencilerin dikkat etmesi gereken konular

1. Araştırmanızı sistematik olarak planlamayı hiç düşündünüz mü?
2. Araştırmanızla ilgili temel zorlukları belirlediniz mi?
3. Konuyla ilgili referansları anladınız mı?
4. Kayıtlarınız düzenli mi? 6 ay önce yapmış olduğunuz bir çalışmayla ilgili soruya cevap verebilir misiniz?
5. Şu ana kadar tamamladığınız çalışmalardan herhangi birisinin ilk taslağını yazdınız mı?
6. Yazılı olarak vermiş olduğunuz çalışma raporlarınızı başkaları anlamakta zorlanıyor mu?
7. Tablo, şekil ve benzeri şeylerden araştırmanın tamamlanmasını beklemeden hazırlanabilecek olanları var mı?

4. FAYDALANILAN KAYNAKLAR

Adams, H .G., *Mentoring: An Essential Factor in the Doctoral Process for Minority Students.*

Cusanovich, M. ve M.Gilliland,, *Mentoring: The Faculty - Graduate Student Relationship, Communicator, 24* (5, 6), 1991.

Erhat, A., *Mitoloji Sözlüğü,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972 .

Resarch Student and Supervisor., *An Approach to Good Supervisory Practice,* Council of Grad. Schools, Washington, D.C.

Zelditch, M., *Mentor Roles,, Proc. 32nd Annual Meeting,* Western Association of Graduate Schools.